

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАНАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті на підставі аналізу теоретичних засад формування моральної спрямованості молодших підлітків у позанавчальній діяльності автором запропоновано технологію забезпечення цього процесу, яка передбачає організаційно-моделювальний, змістово-діяльнісний, рефлексивно-самотворчий етапи. Розкрито зміст технологічних етапів. Обґрунтовано необхідність психолого-педагогічного супроводу як умови реалізації розробленої технології.

Ключові слова: молодші підлітки, моральна спрямованість, педагогічна технологія, позанавчальна діяльність, формування.

В статье на основе анализа теоретических основ формирования нравственной направленности младших подростков во внеучебной деятельности автором предложена технология обеспечения этого процесса, которая предусматривает организационно-моделирующий, содержательно-деятельностный и рефлексивно-самотворческий этапы. Раскрывается содержание технологических этапов. Обосновывается необходимость психолого-педагогического сопровождения как условия реализации разработанной технологии.

Ключевые слова: младшие подростки, нравственная направленность, педагогическая технология, внеучебная деятельность, формирование.

In the article on the basis of the analysis of theoretical bases of formation of moral directivity of younger adolescents in extracurricular activities, the author proposed the technology of ensuring this process that provides organizational and modelling, substantial and active, reflexive and self-creative stages. Contents of the technological stages are revealed. The necessity of psychological and pedagogical support as conditions for the realization of the developed technology is grounded.

Key words: younger adolescents, moral directivity, pedagogical technology, extracurricular activities, formation.

Постановка проблеми. Глибокі соціально-політичні й духовні зрушення, що відбуваються в суверенній, демократичній Україні, спонукають до реформування системи шкільної освіти, яка має забезпечити умови розвитку і

самореалізації особистості кожної дитини, пріоритетність загальнолюдських цінностей, формування поколінь, здатних до створення і розвиток цінностей демократичного суспільства. Це висуває перед школою завдання виховання моральних якостей в учнів, провідну роль серед яких займає моральна спрямованість, адже саме від спрямованості особистості залежить її соціальна і моральна цінність (В. Мерлін). Моральна спрямованість як інтегральна риса особистості виявляється в її ставленнях до дійсності, до інших людей, до себе, визначає її моральну поведінку.

Один з найважливіших періодів особистісного становлення є підлітковий вік. Ученими (Л. Божович, Л. Виготський, О. Ковальов, В. Крутецький, М. Левітов, Л. Рувинський, Д. Фельдштейн, Л. Фрідман та інші) доведено, що цей вік супроводжується суттєвими змінами у психічному розвитку особистості, у тому числі підвищенням рівня самосвідомості, осмисленням своїх можливостей і прагнень у новій для себе ролі члена суспільства, інтенсивним присвоєнням культурних цінностей, на основі чого відбувається її культурне самовизначення, зростанням допитливості, прагненням до самостійності, виявленням непримиримості з несправедливістю і злом. Водночас для молодших підлітків характерні невизначеність ідеалів, емоційна невтриманість, імпульсивність, впливовість до навіювання, слабка воля.

Закономірно постає питання про формування в молодших підлітків моральної спрямованості як основи моральної вихованості, адже саме спрямованість сприяє морально-духовному самовизначенню особистості, детермінує її поведінку, вчинки, ставлення до дійсності, до інших людей, до себе. Отже, формування моральної спрямованості молодших підлітків є найважливішим завданням морального виховання в сучасній школі.

Важлива роль у формуванні моральної спрямованості молодших підлітків належить спеціально організованій виховній роботі у позанавчальний час, тобто у позанавчальній діяльності.

Попри велику кількість наукових досліджень, які певною мірою сприяють розв'язанню порушеної проблеми (З. Алієва, Г. Андрєєва, А. Бездухов, А. Бодальов, Л. Божович, О. Боровець, С. Занюк, Є. Ільїн, О. Леонтєв, А. Маслоу, С. Рубінштейн, В. Семиченко, Т. Шибутані та ін.); здійснення типології спрямованості особистості (Т. Конникова, М. Неймарк) (Т. Давиденко, В. Кондаков, Е. Нікєєв, О. Скрябіна), можна констатувати, що в сучасній педагогічній науці не розкрито достатньою мірою сутність і зміст структурних

компонентів моральної спрямованості молодшого підлітка, відсутнє наукове обґрунтування педагогічних умов її формування у позанавчальній діяльності.

Мета статті – на підставі аналізу теоретичних засад формування моральної спрямованості молодших підлітків у поза навчальній діяльності теоретично обґрунтувати педагогічну технологію цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з визначення в науковій літературі поняття «мораль» як системи поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку особистості, можна стверджувати, що «моральність» означає здатність людини творити добро не за зовнішнім примусом, а завдяки внутрішній свідомості та добровільності, а тому збігається з моральною свободою особи.

Моральність людини в різних сферах життєдіяльності визначається її *спрямованістю*, від якої залежить загальний напрям активної творчої діяльності особистості, її соціальна і моральна цінність. Саме вона визначає поведінку, вчинки особистості. Тому спрямованість – найбільш суттєве й головне в характеристиці особистості (В. Мерлін).

Одним із перших поняття «спрямованість особистості» у науковий обіг увів видатний психолог С. Рубінштейн, який визначив його як динамічні тенденції, що характеризують основні інтереси, потреби, схильності й прагнення людини. Пізніше ця дефініція досліджувалась ученими у таких напрямках: як підструктура особистості у взаємозв'язку з такими важливими її характеристиками, як досвід, індивідуальні особливості психічних процесів і біохімічних властивостей особистості (К. Платонов), як виборча активність особистості у відносинах до діяльності, інтегральне утворення її властивостей, котре включає в себе система потреб, інтересів, мотивів, ідеалів (А. Ковальов, П. Якобсон), як домінуючі ставлення (В. М'ясищев), «сенсоутворювальні мотиви» (О. Леонтьєв), як система домінуючих мотивів (Л. Божович, Р. Немов).

Ученими (Б. Ананьєва, Л. Божович, М. Левітова, О. Леонтьєва, В. М'ясищева, С. Рубінштейна) доведено, що спрямованість особистості розкривається не в окремих, випадкових учинках людини, а в генеральній лінії її життя, в обраній головній сфері діяльності, у ставленні до себе та інших людей. Тому в дисертації спрямованість як провідну підструктуру особистості розглянуто через систему її *ставлень* до дійсності. При цьому сучасні педагоги (І. Бех, О. Вишневський, М. Красовицький, О. Сухомлинська, Н. Щуркова та інші) надають виняткового значення духовно-практичному, моральному

характеру ставлень, оскільки вони є педагогічною інтерпретацією сукупності суспільних відносин.

На підставі аналізу різних підходів до розуміння спрямованості особистості (Б. Додонов, М. Дуранов, І. Дуранов, В. Жернов, В. Мясищев, К. Платонов) дійшли висновку, що *спрямованість особистості* є складним сталим особистісним утворенням, що визначає особливості тенденцій поведінки й дій людини, її ставлення до інших людей, до себе й до різних аспектів своєї життєдіяльності.

Узагальнюючи вищевказані положення, *моральну спрямованість* визначаємо як інтегровану рису особистості, яка акумулює в собі різноманітні за ціннісним змістом її моральні потреби, мотиви, інтереси, установки, ідеали, що сприяє досягненню суспільного чи особистого блага, утвердженню добра, системи гуманістичних ставлень людини до дійсності, до інших людей, до самого себе і визначає моральну поведінку особистості.

Як свідчить аналіз наукових праць (Р. Бернс, У. Джемс, Х. Каплан, І. Кон, С. Пантілеєв, К. Роджерс, М. Розенберг, В. Столін, З. Шилкунова, С. Якобсон та інші), особливе значення у процесі формування й розвитку особистості має ставлення до себе, що виступає підсумковим виміром Я-концепції. Ставлення до себе є спільним знаменником, підсумковим виміром «Я», що виражає міру прийняття чи неприйняття індивідом самого себе (І. Кон).

Учені виділяють такі механізми формування ставлення до себе: привласнення оцінок інших людей стосовно себе; самостереження й самопізнання; практична діяльність людини; оцінка власних досягнень у різних видах діяльності й їхнє порівняння з досягненнями інших людей; структурування образу «Я». При цьому особливого значення набуває рефлексія, яка «впливає перебудовою на індивіда» (Л. Виготський) та самооцінка як механізм, який дозволяє суб'єктові ієрархізувати знання й власні переживання і передбачає наявність критичної позиції індивіда по відношенню до того, чим він володіє з точки зору відповідної системи цінностей (З. Шилкунова).

Отже, важливим складником виховання моральної спрямованості молодших підлітків є формування в них конструктивного, тобто позитивного, критичного, рефлексивного ставлення до себе, яке характеризується адекватною самооцінкою, вимогливістю, упевненістю у своїх силах і можливостях, моральними цінностями, позитивним мисленням, що спонукає вихованців до власного самовдосконалення.

Специфіка змісту структурних компонентів моральної спрямованості (потреби, мотиви, інтереси, установки, ідеали, ціннісні орієнтації) молодших підлітків зумовлюється їхніми віковими особливостями, найважливішими з яких у цьому контексті є: виникнення почуття дорослості, яке відображається не лише як суб'єктивне переживання, що засвідчує нову якість у ставленні підлітка до самого себе, але й нове ставлення до інших людей; виникнення інтересу до свого внутрішнього світу, до переживань, пов'язаних з моральними питаннями і нормами; зріст самосвідомості та формування самооцінки.

Виховний потенціал позанавчальної діяльності для формування моральної спрямованості молодших підлітків визначається тим, що вихованці в такій діяльності мають широкі можливості для набуття досвіду взаємодії і переживання почуття солідарності, вболівання за успіхи товаришів; виявлення моральних якостей; досвіду об'єднання групових зусиль; доброзичливого, толерантного ставлення до інших людей; реалізації прагнення допомогти іншим; засвоєння норм моралі, згоди та співробітництва.

Позанавчальну діяльність молодших підлітків розглядаємо як систему виховних заходів, що реалізується з метою створення умов для інтелектуального й духовного розвитку школярів та їх самореалізації.

Формування моральної спрямованості розглядаємо як педагогічно керований, систематичний процес, який визначається єдністю мети, змісту і спрямований на екстеріоризацію моральних потреб, мотивів, інтересів, установок, ідеалів, що відбиваються в гуманістичних ставленнях особистості, у моральну вчинкову активність і поведінку особистості.

Вищевказані положення в *технології* формування досліджуваної якості дають підстави виокремити такі взаємопов'язані етапи: організаційно-моделювальний, змістово-діяльнісний, рефлексивно-самотворчий..

Організаційно-моделювальний етап передбачає здійснення діагностики рівня сформованості моральної спрямованості учнів, яка дає можливість правильно визначити загальну стратегію організації позанавчальної діяльності підлітків, особистісну траєкторію морального зростання кожного учня.

Змістово-діяльнісний етап інтегрує в собі ряд стадій, а саме: 1) *інформаційно-когнітиву*, спрямовану на набуття підлітками моральних уявлень і знань; 2) *почуттєво-спонукальну*, яка передбачає вироблення прагнення підлітка до морального розвитку і саморозвитку за допомогою виховних впливів на його мотиваційно-потребнісну і емоційно-почуттєву

сферу; 3) *особистісно-позиційну*, спрямовану на виявлення підлітками моральної позиції на основі формування в них моральних переконань і установок; 4) *поведінково-діяльнісну* (залучення підлітків у різні види позанавчальної діяльності формування моральних умінь, навичок і звичок поведінки).

Рефлексивно-самотворчий етап технології спрямований на моральне самовдосконалення школярів за допомогою стимулювання їхнього конструктивного ставлення до себе.

Останніми десятиріччями в освітньо-виховній системі складається особлива культура підтримки, а також допомоги дитині шляхом *психолого-педагогічного супроводу*, що розглядається як особливий вид допомоги підліткам, що забезпечує їхній особистісний розвиток і виховання (О. Газман, О. Лідерс, Н. Михайлова та інші). Сама ідея супроводу як втілення гуманістичного, особистісно зорієнтованого підходу тісно пов'язана з реалізацією права дитини на повноцінний розвиток і, як наслідок, якісною модернізацією системи виховання. Зміст психолого-педагогічного супроводу передбачає створення сприятливих умов, безпечного середовища, необхідних для розвитку і саморозвитку підлітків, розкриття та реалізації внутрішнього потенціалу, формування здатності до самостійних дій та вільного вибору.

Використання педагогічного супроводу дає можливість вирішувати такі завдання: попереджувати виникнення проблем особистісного розвитку і виховання дитини; допомагати (сприяти) дитині у налагодженні міжособистісних взаємин (їх розвиток, корекція, взаємовплив), подоланні порушень емоційно-вольової сфери, налагодженні взаємин з однолітками, вчителями, батьками; розвивати педагогічну культуру педагогів, батьків.

Висновок. Моральна спрямованість як інтегрована риса особистості акумулює в собі різноманітні за ціннісним змістом її моральні потреби, мотиви, інтереси, установки, ідеали, що сприяє досягненню суспільного чи особистого блага, утвердженню добра, системи гуманістичних ставлень людини до дійсності, до інших людей, до самого себе і визначає моральну поведінку особистості. Технологія формування моральної спрямованості молодших підлітків у позанавчальній діяльності передбачає такі етапи: 1) організаційно-моделювальний (діагностика рівня сформованості моральної спрямованості підлітків; розробка загальної стратегії їхньої позанавчальної діяльності); 2) змістово-діяльнісний, який включає інформаційно-когнітиву (набуття

підлітками моральних уявлень і знань), почуттєво-спонукальну (вироблення в підлітків прагнення до морального розвитку і саморозвитку за допомогою виховних впливів на їхню мотиваційно-потребнісну та емоційно-почуттєву сферу), особистісно-позиційну (виявлення підлітками моральної позиції на основі формування в них моральних переконань і установок), поведінково-діяльнісну (залучення школярів у різні види позанавчальної діяльності з метою формування моральних умінь, навичок і звичок поведінки) стадії; 3) рефлексивно-самотворчий (стимулювання конструктивного ставлення вихованців до себе з метою морального самовдосконалення). Забезпечення розробленої технології вимагає психолого-педагогічного супроводу.

Література

1. Бодалев А. А. О воспитании некоторых нравственных качеств у школьника / А. А. Бодалев // Ученые записки ЛГУ. – 1956. – № 214.
2. Мерлин В. С. Лекции по психологии мотивов человека / В. С. Мерлин. – Пермь : ПГПИ, 1996. – 46 с.
3. Мясищев В. Н. Проблемы отношений человека и его место в психологии / В. Н. Мясищев // Вопросы психологии. – 1957. – № 5. – С. 142-143.
4. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М.: Наука, 1986. – 255 с.
5. Психолого-педагогічний супровід і підтримка в умовах модернізації освітньо-виховного простору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://referatcentral.org.ua/>
6. Фельдштейн Д. И. Психология подростка / Д. И. Фельдштейн. – М.: Педагогика, 1987. – 240 с.
7. Чудновский В. Э. Направленность личности и поведение школьников / В. Э. Чудновский // Советская педагогика. – 1968. – № 9. – С. 59-72.
8. Щуркова Н. Е. Научить быть человеком: о специфике нравственного воспитания / Н. Е. Щуркова. – М.: Знание, 1979. – 96 с.